За иронията неиронично

БОГДАН БОГДАНОВ

ИВАН СЛАВОВ стана особено известен с предишната си книга „Кръгът" („Народна младеж", 1977) и с ред публикации в периодичния печат, посветени на тази тема, тем пераментни, будещи не само одобрение, но най-важното — винаги засягащи. Те позволиха да определим автора им, без укор или похвала, като естетик в действие, като философ с подчертани интереси към практиката. В новата си книга, независимо от теоретическия план и специалните понятия, с които работи, той продължава да отстоява тази позиция.

В случая предметът е естетическата категория „ирония". Застъпването ѝ в древноелинската философия, в романтическата естетика и в епохата на модернизма е разгледано с всичките белези на изчерпателност и историчност. Неточно е обаче да се твърди, че държим в ръце трактат по естетика, посветен на определена категория. Това е труд-средоточие на проблеми от различни нива и с различен характер — естетически, литературоведски, социологически. Ироничната е по-скоро техен организационен аспект.

Ако иронията е предимно подстъп, действителният предмет е „може би модернизмът. В труда на Славов той е разгледан в цяла редица аспекти, попадащи в едно или друго отношение. Белезите му са описани и външно, потърсена е структурата на явлението, както и социално-психологическото му изражение. От друга страна, те са различени от чисто теоретическото му проявление, най-после са посочени и коренните му в естетиката на романтизма. Така че, доколкото може да се каже накратко, динамическата структура на модернизма е действителният предмет на изследването на Иван Славов.

И отново трябва да се повтори — това не е херметичен научен труд. Съвсем некабинетен е и авторовият маниер да монтира постоянно в своя текст гласовете на други, да гради тезите си с натрупване на варианти на даден възглед, черпейки от художествени, литературно-критически и естетически произведения в твърде широк фронт. Именно поради това има основание да се твърди, че Славов търси естетическото в естетическата среда. Привлича го разнообразието на практическата проява, а не общата теоретическа ситуация.

При този отборен прочит-пробег по толкова художествени творби и трудове основният предмет се оказва надхвърлен. Като поставя в контекст немалък брой съвременни литературни произведения, Иван Славов неусетно достига до скица на атмосферата на съвременната западна литература, очертава ценностната ѝ основа и предлага ориентири за подход към нейните явления. В този допълнителен план, може да се каже, книгата е посветена на литературата в онзи неин аспект, в който тя е естетическа практика, а после и идеологическа реакция в естетико-художествена форма.

Какво конкретно научава читателят-литератор от този труд, което би могло определено да го ползува? Преди всичко как да се изпълнят със средствата на марксистката естетика някои разграничения, как да се различи в общия поток на съвременните художествени явления на Запад истински модернистичното от модерното и реалистическото. Иван Славов твърди, че това може да се изпълни само посредством съдържателни критерии. Модернизмът е преди всичко релативистичен мироглед, принцип, тенденция към обезценяване на човека и конкретно човешкото, а едва тогава система от художествени похвати. Нито вътрешният монолог, нито крайните новаторства в поезията и прозата сочат пряко за наличието на модернизъм, още по-малко ползуването на тази като средство за организиране на художественото произведение.

Иван Славов търси теоретическите и настроенческите корени на модернизма и на негативната ирония в лоното на немския романтизъм, но респективно намира и изворите на съзидателната ирония, средство за дистанциране и постигане на обективност, действуващо в системата на модерното изкуство. Разбира се, става дума по-скоро за типология, не толкова за еволюция. Като твърди, че модерното не е непременно реалистично и че модернистичното, съответно негативно ироничното, не е еднотипно, Славов предлага средства да се различат няколко вида ирониче ска реакция в съвременната художествена литература от модернистичен тип и да се обяснят на тази основа явления като прозата на Пиранделло, на Камю и Музил — да се обяснят, а не да се дисквалифицират.

Разбира се, книгата на Иван Славов не е учебник и всичко това не е изложено експлицитно. Нейната цел е да въведе в света на явленията, в сложността на техните взаимоотношения. За това говори и терминът „феноменология", озаглавяващ първата част на труда.

Колкото за недостатъците, редно е да реагирам от позициите на професията си. Като класически филолог не ме задоволява въвеждащата етимологическа характеристика на понятието „ирония". А като занимаващ се със старогръцка литература виждам празнини в характеризирането на епохата на елинизма, която типологически е поле за проявление на ирония в естетически план и на пародия във формален, точно тъй, както различава Иван Славов явленията в ново време. Вярно е, че античността не познава специализираната естетическа теория, но независимо от това тя реагира естетически на практика.

Недостатък е може би и непрецизираното твърдение, че „структура" е категория на модернистическото съзнание (с. 88 и сл.). И все пак не бива да се забравя, че книгата на Иван Славов е именно феноменологическа — задачата ѝ е не да изчерпи съдържанието и да разположи дискурсивно определен кръг от понятия, а да покаже отношението на категорията от различен разред и да разгледа проявлението им в средата на художествено-естетическата практика. Крайната цел, струва ми се, е да се хвърли мост между естетиката и идеологията, от една страна, и литературоведската и културоложката практика, от друга.

Това предназначение се чувствува и в стила на книгата — умерено риторичен, прикрито полемичен. Тъй че, познавайки темперамента на автора от другите му писания, можем да посочим като особено качество на този му труд това, дето е успял на толкова страници да говори за иронията така неиронично.

Иван Славов, „Иронията в структурата на модернизма". НИ, София, 1979 г.